एप्रिल २००१ Rs. 10/-

चांदोबा

१. तुम्ही 'चांदोबा' उर्फ 'चंदामामा'चे वर्गणीदार आहात कां? असल्यास कोणत्या भाषेतले हे मासिक वाचता ते लिहा.

....

२.तुम्ही वर्गणीदार नसलात तर तुम्ही वाचण्यासाठी हे मासिक कुठून मिळवता? (✓ ही खूण करा)

विक्रेता : ....

वाचनालय : ....

मित्र : ....

३. तुमची प्रत कितीजण वाचतात?

....

४. तुम्हाला त्यांतली कोणती सदरें आवडतात? आवडीनुसार क्रम लावा.

१. ....

२. ....

३. ....

४. ....

५. ....

६. ....

५.चांदोबांत तुम्हाला आवडणाऱ्या कोणत्या गोष्टी व सदरें वाचायला मिळत नाहीत? तुम्हाला ती हवी आहेत त्यांची नांवे लिहा.

१. ....

२. ....

३. ....

४. ....

६. तुम्हाला कोणत्या प्रकारची चित्रें आवडली आहेत? (कथेचे वा सदराचे शीर्षक आणि कोणत्या महिन्याचा अंक ते कळवा.)

....

....

....

....

....

८. (अ). व्यावसायिक माहिती

तुमचे वडील : ....

तुमची आई : ....

(ब) कुटुंबाचे मासिक उत्पन्न : (✓अशी खूण करा)

रु.५००० - ....

रु. ५,००० - १०,००० - ....

रु. १०,००० पेक्षां जास्त - ....

९. तुम्ही टेलिव्हिजन पाहता कां?

दूरदर्शन: ....

सॅटेलाईट चॅनेल: ....

१०. तुमचा टीव्ही कसला आहे? (काळा/पांढरा) ....

रंगीत ....?

११. तुम्ही शाळेंत कसे जाता?

पायीं चालत: ....

शाळेच्या बसने: ....

सार्वजनिक बसने: ....

स्वतःच्या वाहनाने

दोन चाकी : ....

चार चाकी : ....

तुम्हाला शाळेंत सोडायला कोण येतात?

पालक: ....

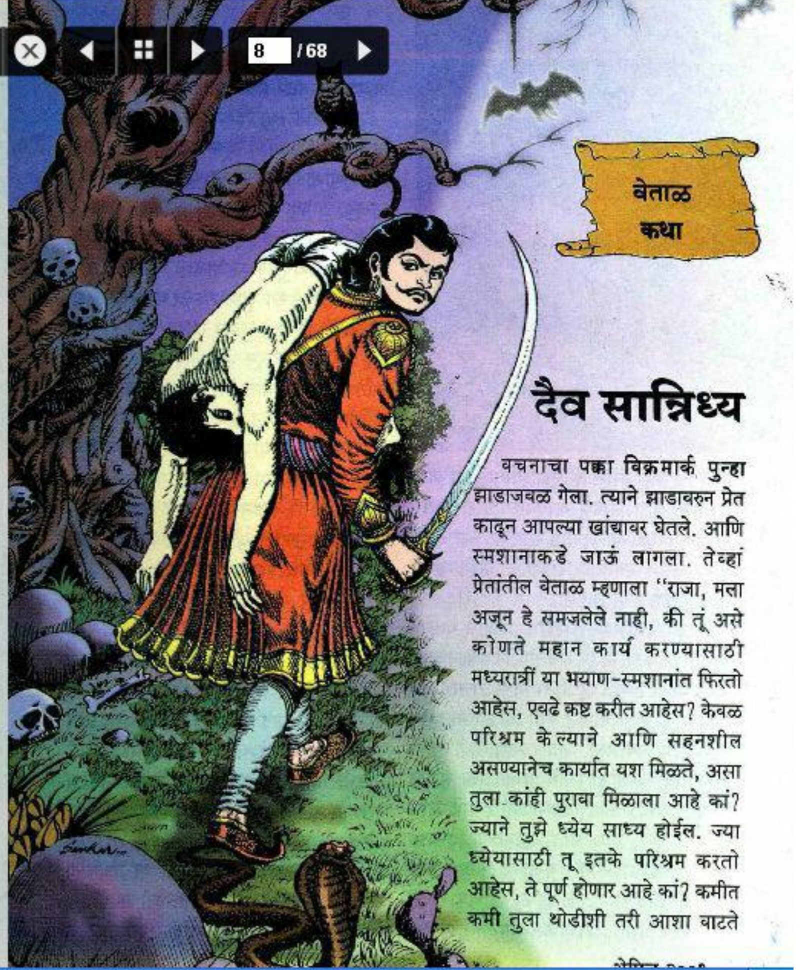
ड्रायव्हर: ....

१२. खास मुलांसाठीं असलेल्या इतर एखाद्या मासिकाचे तुम्ही वर्गणीदार आहात कां?

नांव: ....

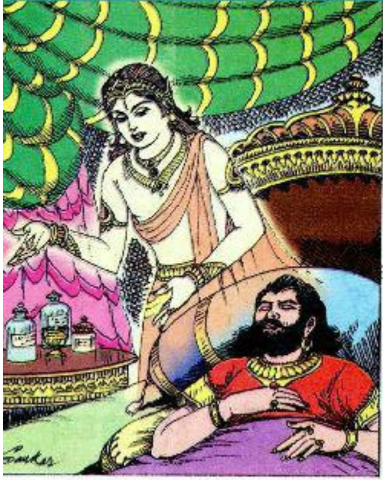
१३. तुम्ही रोजचे वर्तमानपत्र वाचता कां?

नांव : ....

दैव सान्निध्य

वचनाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हा झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरुन प्रेत काढून आपल्या खांद्यावर घेतले. आणि स्मशानाकडे जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतांतील वेताळ म्हणाला "राजा, मला अजून हे समजलेले नाही, की तूं असे कोणते महान कार्य करण्यासाठी मध्यरात्रीं या भयाण-स्मशानांत फिरतो आहेस, एवढे कष्ट करीत आहेस? केवळ परिश्रम केल्याने आणि सहनशील असण्यानेच कार्यात यश मिळते, असा तुला कांही पुरावा मिळाला आहे कां? ज्याने तुझे ध्येय साध्य होईल. ज्या ध्येयासाठी तू इतके परिश्रम करतो आहेस, ते पूर्ण होणार आहे कां? कमीत कमी तुला थोडीशी तरी आशा वाटते

कां? जर असे नसेल तर तुझे सारे परिश्रम वाया जातील. तुला सावध करण्यासाठी रामाचारी नांवाच्या पुजाऱ्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक. आणि स्वतःला सुधार." असे म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

चक्रपुरीचा राजा चंद्रसेन आजारी पडला. वैद्यांनी आपल्या कडून सर्वतोपरीने प्रयत्न केले. पण त्याची तब्येत सुधारली नाही. राजाने एक दिवस एक स्वप्न पाहिले. त्याच्या स्वप्नांत एक दिव्यपुरुष अवतरला. आणि म्हणाला "तुझ्या राजवटीत, लोकांचा स्वार्थ पराकोटीला जाऊन पोचला आहे. लोक दिवसाउजेडी पापें करत आहेत. कुल, मत, जात, ह्यावरून आपल्या सहनागरिकाचा अपमान केला जातो आहे, द्वेष वाढतो आहे. प्रजेच्या चुकांची जबाबदारी राजाचीच असते. ह्याच कारणांमुळे तूं, ज्याचे निदान सुद्धा करता येत नाही, इतक्या भयंकर आजाराचा बळी झाला आहेस."

चंद्रसेनाने त्या दिव्य पुरुषास वंदन करुन विचारले, "मी माझी चूक स्वतः सुधारीन. पण त्याआधी हा आजार तर बरा व्हायला पाहिजे ना? म्हणून आपण कृपा करुन कांहीतरी उपाय सांगा."

तो दिव्यपुरुष म्हणाला, "केवळ तीन तुळशीची पानें खा. तुझा आजार बरा होईल. पण जी व्यक्ती ही पाने तुझ्या तोंडात घालेल, तिने दहा वर्षे देवाजवळून एक क्षण सुद्धा न हलता अतिशय भक्तीभावाने देवाची पूजा केली असली पाहिजे." असे म्हणून तो दिव्य पुरुष अदृश्य झाला.

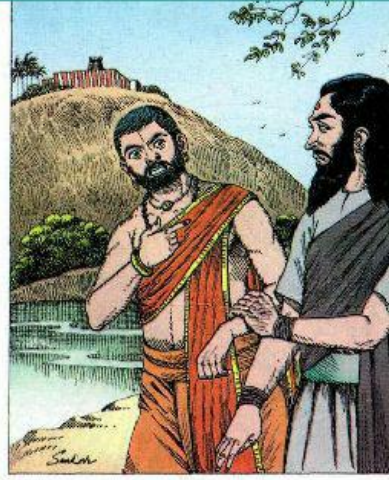
सकाळ झाल्याबरोबर चंद्रसेनाने मंत्र्यांना बोलावून आपल्या स्वप्नाविषयी सांगितले. सगळ्यांना ते स्वप्न खरे आहे असे वाटले. म्हणून महाराजांना जो बरा करुं शकेल अशा व्यक्तीचा शोध घेण्यास ते निघाले.

सीतापूर नांवाच्या गांवात रामाचे एक प्रसिद्ध देऊळ होते. त्या देवळाचा पुजारी रामाचारी उच्च कोटीतला भक्त होता. तो अत्यंत सत्शील होता. बारा वर्षांपूर्वी त्याला एका पंडिताबरोबर वाद करायला लागला होता. तो पंडित दूरच्या देशांत जाऊन ज्वालामाली देवाची भक्ती करुं लागला. या देवाचा उल्लेख पुराणांत देखील नाही. त्याचा असा दावा होता की हा ज्वालामाली, शंकर आणि केशवांपेक्षां श्रेष्ठ आहे. रामाचारीला त्याचा हा प्रचार व म्हणणे पटले नाही. तो ह्या पंडिताशी वादविवाद करत राहिला, तरी त्याचा कांही उपयोग झाला नाही. शेवटी कंटाळून तो पंडितास म्हणाला "तुझ्याशी बोलून कांही फायदा नाही. तुझ्या-सारख्या माणसाला शिवणें देखील पाप आहे." असे म्हणून तो तिथून निघून जाऊं लागला." ज्वालामालीवर विश्वास ठेवणाऱ्यांना कुठलेही पाप शिवूं शकत नाही. म्हणून तुला शिवण्यास मी जरासुद्धां घाबरत नाही. तुला शिवून थोडेसे पाप मी तुला फांसतो. जोपर्यन्त तू ज्वाला-मालीवर विश्वास ठेवणार नाहीस, तोपर्यन्त हे पाप तुला सोडणार नाही. तुलाच चिकटून राहील." असे म्हणत पंडिताने रामाचारीचा हात पकडून त्याला थांबविले.

रामाचारीने आपला हात ताबडतोब सोडवला, आणि सरळ राममंदिरात जाऊन रामाला म्हणूं लागला. "हे प्रभुरामचंद्रा, एक पापी मला शिवला आहे. जोपर्यन्त मी पापमुक्त झालो आहे असा कौल तू देत नाहीस, तोपर्यन्त मी येथून हलणार नाही."

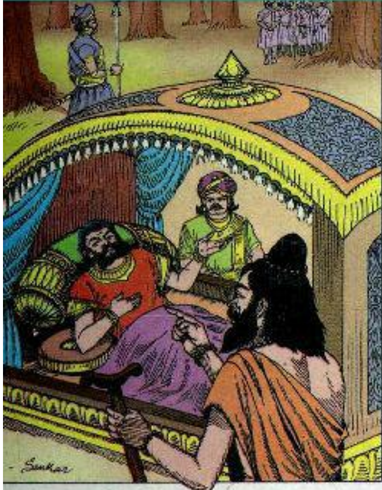
त्या क्षणांपासून रामाचारी मंदिरात राहू लागला. त्याच्या बायको, मुलांनी त्याची खूप मनधरणी केली. तरी तो घरी यायला तयार झाला नाही. अशा तऱ्हेने बारा वर्षे गेली. लोक त्याला महाभक्त म्हणूं लागले. रामाचेच नाही तर त्याचे देखील दर्शन घ्यायला लोक येऊं लागले.

चंद्रसेनाच्या मंत्र्यांना रामाचारी विषयीं खबर मिळाली. राजधानीत येण्यास त्याला बोलावणे पाठवले. परन्तु त्याला नेण्यास आलेल्या दूतांना त्याने साफ सांगितले "मी प्रतिज्ञा-बद्ध आहे. कुठल्याही परिस्थितींत राममंदिर सोडून येऊं शकत नाही."

तेव्हां एका मंत्र्याने त्याला स्वतः भेटून सांगितले की महाराजांकडे आलात तर एक लाख मोहोरा मिळतील. त्याने रामाचारीला धमकी पण दिली की जर तो आला नाही तर त्याला कठोर शिक्षा मिळेल. रामाचारीने आपले म्हणणे सोडले नाही. त्याचा विश्वास होता की रामच त्याचे रक्षण करेल.

रामाचारीच्या भक्तीवर खूष होऊन मंत्री म्हणाले, "स्वामी, देव तुम्हाला कौल देईल म्हणून तुम्ही वाट पहात आहात ना? महाराजांना जर आपण बरे करुं शकलात तर असे सिद्ध होईल, की ज्वालामालीच्या भक्ताच्या स्पर्शानि लागलेल्या पापांतून आपण मुक्त झाला आहात. म्हणून आपण महाराजांना बरे करा म्हणजे आपल्याला कौल मिळेल व महाराज पण बरे होतील. एका दगडांत दोन पक्षी."

रामाचारी आपले डोके हलवत म्हणाला, "चंद्रसेन महाराजांचे वडील उग्रसेन महाराज दरवर्षी या देवळांत येत असत. महाराज चंद्रसेन एकदा सुद्धां येथे आले नाहीत. त्यामुळेच प्रभु रामचंद्र त्यांना येथे बोलवत आहेत. जोपर्यन्त कौल मिळत नाही, तोपर्यन्त मंदिर सोडण्याचा प्रश्नच येत नाही. महाराजांनाच येथे घेऊन या." त्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

अशा स्थितीत मंत्री बिचारा काय करणार? राजधानीस जाऊन त्यांनी सर्व हकीगत सविस्तरपणे महाराजांना सांगितली. हे सर्व ऐकून महाराज म्हणाले, "रामाचारी एक महान भक्त आहे. अशा महान भक्ताच्या दर्शनाने माझी सगळी पापें धुऊन निघतील. माझे स्वप्न पुरे व्हायचे दिवस जवळ येत आहेत. मला सीतापूरच्या राममंदिरांत घेऊन जाण्याची व्यवस्था करा."

राजाला सीतापूरला नेण्याची व्यवस्था ताबडतोब केली गेली. मोत्यांनी सजविलेल्या पालखीत त्यांना झोपवले. भोयांनी सावधपणे अशी पालखी वाहून नेली, की राजाला कुठल्याही प्रकारे त्रास होऊं नये. पालखीच्या पुढे सैनिक, मागे राजाचा परिवार; त्यामागे परत सैनिक होते.

सीतापूरच्या वेशीशी पोचत असतानाच जोराचे वादळ आले. वादळापासून बचावण्यासाठी भोयांनी एका वृक्षाखाली पालखी उतरविली. सैनिक व बाकी सगळे लोक झाडाच्या चारीबाजूला उभे राहिले.

त्याच वेळीं तिथे एक साधू आला. सरळ राजाजवळ येऊन त्याने विचारले "मुला, तुझा प्रवास कुठपर्यन्त?"

राजा बसण्याचा प्रयत्न करूं लागला, तेव्हां साधूने त्याला उठूं दिले नाही. राजाने पडल्या पडल्याच त्याला आपली कहाणी ऐकविली. साधू राजाचे म्हणणे ऐकल्यानंतर म्हणाला "माझ्याकडे तुळशीची अशी पाने आहेत ज्यामुळें कुठल्याही रोगावर इलाज होऊं शकतो. तू तीन पाने खाल्लीस तर तुझा आजार बरा होईल."

"साधूमहाराज, माझा आजार फार विचित्र आहे. दहा वर्षे एक क्षणही मंदिर न सोडता आपण राहिला आहात कां?" चंद्रसेनाने साधूला विचारले.

साधू हंसत म्हणाला "मी तर रोज फिरणारा आहे." दुसऱ्या क्षणीं राजा म्हणाला, "मी रामाचारीच्या हातचीच पाने खाईन."

"मुला तू ज्ञानी आहेस. पण थोडेफार अज्ञान

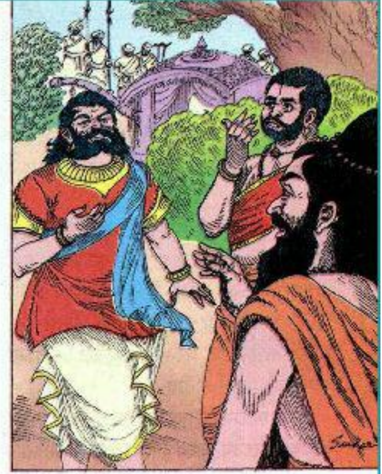
तुझ्यामध्ये अजूनही आहे. म्हणून तू रामाचारी-कडे जाण्याचा हट्ट करत आहेस. तिथे तुला काही यश मिळणार नाही. तू येथूनच परत जाऊं शकतोस. मी दिलेली तुळशीची पाने खाऊन बरा होऊन येथूनच परत जा." साधूने राजाला समजावत म्हटले.

मंत्री हे सर्व बोलणे ऐकत होता. तो पुढे येऊन महाराजांना म्हणाला "महाराज, हे स्वतः-ला फिरणारे मानतात. ह्याचा अर्थ हे कुठल्याही मंदिरांत थोडा वेळ देखील थांबत नाहीत. आणि वर ह्यांचे म्हणणे आहे की रामाचारीकडे जाऊन कांही फायदा नाही. असे दिसते आहे की आपली परिक्षा घेण्यास ह्यांना श्रीरामचंद्रांनी आपले दूत म्हणून पाठविले आहे. किंवा हे शत्रुचे गुप्तहेर असतील, ज्यांना आपण बरे झालेले बघवणार नाही. आपण इतक्या दूरवर आलोच आहोत तर ह्याच्यावर विश्वास ठेवून रामाचारीकडे कां बरे जायचे नाही?"

थोडा वेळ विचार करुन चंद्रसेन म्हणाला, "साधूमहाराज आपल्या बोलण्यामुळे मला तर ज्ञान झाले आहे. पण कांही लोकांना एखादी गोष्ट सिद्ध झाल्यावरच कळते. मी रामाचारीकडे जाऊन येतो. तोपर्यन्त आपण इथेच रहाल का?"

साधूने तिथे थांबण्यास होकार दिला.

थोड्यावेळाने वादळाचा जोर आणखी वाढला. चंद्रसेन राममंदिरात गेला व त्याने रामाचारीने दिलेली तीन तुळशीची पाने खाल्ली. पण त्याचा काही प्रभाव पडला नाही. खिन्न व निराश रामाचारीला राजा म्हणाला, "माझ्या-

बरोबर साधूचे दर्शन करण्यास चला."

चंद्रसेन, त्याचा परिवार, रामाचारी, सगळे साधूकडे आले. साधूने दिलेली तीन तुळशीची पाने खाऊन राजा बरा झाला. त्याच्या अंगात चांगली ताकद आली. पालखीतून उतरून तो इकडे तिकडे फिरूं लागला. मग साधूचा निरोप घेऊन तो राजधानीस परतला. खिन्न, निराश रामाचारी देवळाकडे न जाता सरळ आपल्या घराकडे गेला.

वेताळ राजाला गोष्ट सांगून म्हणाला, "बारा वर्षें रामाचारी घरी गेला नाही, कीं आपल्या बायकोमुलांबरोबर राहिला नाही. अशा महाभक्ताने दिलेली तुळशीची पाने चंद्रसेनाला बरी करुं शकली नाहीत. हे विचित्र वाटत नाही का? बारा वर्षांपर्यन्त प्रतिज्ञाभंग न करता, त्याने दृढ निश्चयाने आपले आयुष्य देवळांत घालविले.

त्याची निष्ठा, पूजा, असामान्य आहे. पण शेवटीं तो देवळांत न जाता सरळ घरीं गेला. तो नास्तिक तर नाही झाला? देवावरचा त्याचा विश्वास उडाला तर नाही? दुसऱ्या बाजूला त्या साधूकडे बघ.

तो कोणत्याही मंदिरात थोडावेळ देखील थांबत नाही. त्याच्या हातची तुळशीची पाने खाऊन राजा बरा झाला. हे तुला अशक्य आणि विचित्र वाटत नाही का? माझ्या ह्या शंकेचे उत्तर माहित असूनही तू जर मौन पाळलेस तर तुझ्या डोक्याची शकले होतील.''

राजा विक्रमार्कने त्याची शंका दूर करत म्हटले ''जिथपर्यन्त देव आणि देवाचा सहवास ह्यावरील विश्वासाची गोष्ट आहे, तिथपर्यंत रामाचारी आणि साधूचे विचार, मार्ग, वेगवेगळे आहेत. रामाचारी दुरहंकारी आहे, कारण त्याला असे वाटते की ज्या देवावर त्याचा विश्वास आहे तो फक्त मंदिरातच आहे. बाकी सगळे खोटे आहेत. ह्याचमुळे दूरच्या प्रांतातून आलेल्या पंडिताला त्याने पापी ठरवले. आणि ज्वालामालीस देव मानण्यास नकार दिला. इतकेच काय तर त्याला शिवणेंदेखील पाप आहे असे मानले. पण जेव्हां त्याने दिलेल्या तीन तुळशीच्या पानांचा राजावर परिणाम झाला नाही, त्याचा आजार बरा झाला नाही, तेव्हां त्याचा अहंकार मावळला. त्याला कळले की खरे तर त्याला आताच ईश्वराचे सान्निध्य मिळाले आहे. त्याला हे सत्य कळले की सारावेळ देवळांत बसून ईश्वराचा सहवास मिळत नाही.

आता योग्याची गोष्ट घेऊं. तो सदाभ्रमण करणारा, सगळीकडे फिरत असतो. कारण त्याच्या मताने हे जग म्हणजेच एक मंदिर आहे. प्रत्येक माणसांत देवत्व शोधणारा तो पुण्यवान पुरुष आहे. म्हणून त्याने दिलेल्या तुळशीच्या पानांनी राजा बरा झाला.

देवाबद्दल रामाचारी व साधूच्या विचारांत जो फरक आहे, तो समजून घेतल्यास राजाच्या बरा होण्यांत कांही वैचित्र्य किंवा अशक्यता वाटणार नाही.''

अशा तऱ्हेने राजाचा मौनभंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासहित अदृश्य होऊन पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

यक्ष पर्वत

3

(गण्डकमृग जमातीवाल्यांच्याबरोबर जाऊन खड्ग, जीवदत्त एका नदीच्या कांठावर चोरांना भेटले. मध्यरात्री जेव्हां खड्ग व जीवदत्त त्यांच्यावर हल्ला करणार होते तेवढ्यांत जवळच्या डोंगरातल्या गुहेंतून मांत्रिकाने पाठवलेली एक हिडीस राक्षसी, जोरजोरांत ओरडत चोरांच्या दिशेने येऊं लागली....

पुढें चालू)

जळणाऱ्या लाल निखाऱ्यांसमोर बसून चोरांचा सरदार आपल्या साथीदारांशी बोलत होता. गुहेंतून आलेल्या त्या राक्षसीच्या किंकाळ्या ऐकून तो तिकडे वळला. त्याला दिसले की एक काळी, कभिन्न, हिडीस राक्षसी त्यांच्याकडे धावत येते आहे. त्या काळ्या हडळीच्या हातात एक जळती मशाल पण आहे.

''काय भयानक रुप आहे. ही कोणी राक्षसी किंवा डोंगरी लावसट आहे की काय?'' असे म्हणत सरदार उठला. ''सरदार असे दिसते आहे की ही आपल्यालाच खायला येते आहे. हिच्या पासून आपले रक्षण केले पाहिजे.'' असे म्हणून चार चोर नदीच्या बाजूला पळायला लागले. ''डरपोक लेकाचे, पळूं नका. आपण भा[illegible] ी तिच्या चिंध्या करु.'' चोरांचा सरदार ओरडूं लागला.

पण त्याच्या साथीदारांनी त्याचे बोलणे अजिबात ऐकले नाही. कोणी झाडांमागे, तर कोणी नदीकडे पळूं लागले. येवढ्यांत ती भयानक राक्षसीण झोपलेल्या चोरांवर तुटून

पडली. आणि त्यांना लाथा मारुं लागली. तिने आपल्या मशालीने त्यांच्या कपडयांना आग लावली. सगळीकडे भयानक दृश्य दिसू लागले.

झाडावर बसलेल्या खड्ग व जीवदत्ताने हे दृश्य पाहिले. एक क्षणभर ते अवाक झाले. त्याच झाडाखाली गण्डकमृग जमातीचे चार लोक होते, ते तर भीतीने थरथर कापूं लागले.

''खड्ग, ही बाई ना कुणी राक्षसी ना कुणी पिशाचीण आहे. मांत्रिकाने आपल्या मंत्रसामर्थ्यानि कुणाला तरी वश करुन घेउन, ह्या रुपांत पाठविले आहे.'' जीवदत्ताने आपली शंका बोलून दाखवली.

''कोणी कां असेना, जे काम आपण करणार होतो, ते काम हा मांत्रिकच करतो आहे. चोर जेव्हां पळून जातील तेव्हां कणसाच्या पोत्यात

बांधलेल्या स्वर्णाचारीला सोडवून घेऊन, आपण इथून निघून जाऊ.'' खड्गवर्मा म्हणाला.

नदीच्या तीरावर त्या राक्षसीचे चाललेले भयानक कृत्य बघून जीवदत्त म्हणाला ''असे दिसते आहे की चोरांचा सरदार धाडसी आहे. त्याच्या बरोबर त्याचे कांही साथीदार पण आहेत. त्यांच्या मदतीने कुठल्याही क्षणी तो मागून तिच्यावर हल्ला करु शकेल. बघू, काय होईल ते.'' खड्गवर्मा म्हणाला ''जीवदत्ता, ह्या गडबडीत, स्वर्णाचारी उंटांच्या पायदळीं तुडवला तर जाणार नाही ना?''

तेवढ्यांत ज्या गुहेत मांत्रिक होता, तिथून एका मोठी ज्योत प्रज्वलित झाली. मांत्रिक तिच्यावर तेलांत भिजवलेल्या मशाली पेटवूं लागला, व ''शांभवी भैरवी'' असे म्हणत चोरांवर फेकूं लागला.

ह्या नवीन हल्ल्याने भांबावलेला सरदार आपल्या साथीदारांना म्हणाला, ''हे उंटवीरांनो, ही हिडीस बाई कुणीतरी पिशाचीण आहे, आणि वरच्या गुहेत तिचा कोणी साथीदार पण आहे. सर्वजण नदीत उतरण्यास तयार व्हा. कणसांची पोती पण नदीत फेका. पाण्याबरोबर ती वहात येतील. मग कुठेतरी त्यांना परत गोळा करुं.''

तेवढ्यांत मांत्रिक हातातली मशाल इकडे तिकडे फिरवत ओरडूं लागला, ''ए जटाधारी भुता, तूं अजून पर्यन्त ह्या चोरांना यमलोकाला नाही पाठवलंस? कणसांची पोती नदींत

फेकणाऱ्या त्या चोरांना पकड आणि नदीतल्या भुताचे भक्ष्य बनवून टाक.''

मांत्रिकाची आज्ञा ऐकताच जटाधारीभुताने, खांद्यावर कणसांची पोतीं घेऊन जाणाऱ्या चोरांना पकडून नदींत फेकायला सुरवातकेली.

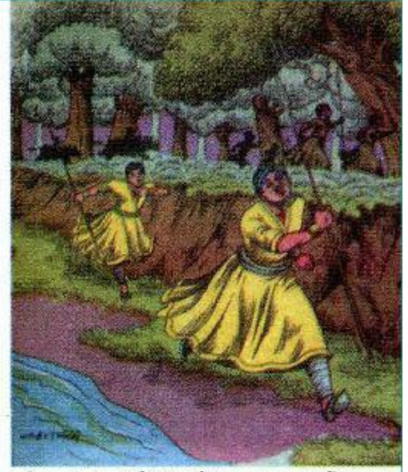
तेवढ्यांत एक मानवी आवाज आला, ''वांचवा, मला वांचवा. मला नदींत फेकूं नका.'' पण ज्या पोत्यांत स्वर्णाचारी होता ते देखील नदींत फेकले गेले.

जीवदत्ताने तो आवाज ओळखला. जो ओरडतो आहे तो स्वर्णाचारीच आहे. कणसें भरलेले पोते बुडत नाही, त्यामुळे ते वहात किनाऱ्याला लागले. गण्डकमृग जमातीवाल्यांना सांगीत की ''नदीच्या किनाऱ्याने पुढे जा व ते पोते किनाऱ्याला लागले की पकडा.'' असे म्हणून जीवदत्त खाली उतरला.

''तुला गण्डकमृग जमातीवाल्यांना जे काय सांगायचे ते सांगून परत ये. मी ह्याच झाडावर बसून तुझी वाट पाहीन ''असे म्हणत खड्गवर्माने आपले धनुष्यबाण आपल्या हातांत घेतले.

जटाधारी भुताच्या आक्रमणाने घाबरलेल्या चोरांचा सरदार आपल्या साथीदारांना म्हणाला, ''नदीच्या कांठाने पळा. कसेही करुन कणसांची पोतीं आपण मिळवली पाहिजेत.'' असे म्हणत तो पण पळूं लागला.

''मी उशीर करुन अनर्थ केला. बदमाष जीव

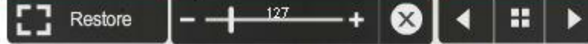

वांचवून पळत आहेत'' असे म्हणत खड्गवर्माने सरदारावर एक बाण सोडला. पण तोपर्यन्त सरदार खूप दूर गेला होता. त्यामुले त्याच्यावर बाणाचा कांही परिणाम झाला नाही.

आता सगळीकडे एकदम शांतता पसरली. जसा काही जोराने पडणारा पाऊस थांबला आहे. तेवढ्यांत मांत्रिक गुहेबाहेर येउन ओरडायला लागला, ''अरे जटाभूत, कुठे आहेस तू? कणसांची पोती थोडीतरी मिळाली की नाही?'' जटाभूत लांब लांब टांगा टाकत गुहेकडे येणार, येवढ्यांत त्याला गण्डकमृग जमातवाले दिसले. तो ताबडतोब भयानक कर्कश आवाजात किंचाळायला लागला.

''यमदूत एक शिंगवाल्या बैलावर चढून बर्छा-भाले घेऊन येत आहेत.'' जटाभुताच्या

किंकाळ्या **ऐकून मांत्रिक थोडा** पुढे आला. **मशालीच्या उजेडांत** त्याने **गण्डकमृग** व त्यावर स्वार **झालेल्या** लोकांना **बघितले. तो** मग जोरजोरांत **ओरडून सांगू** लागला की "अरे जटाभूत, **हे कोणी यमदूत** नाहीत, कीं एक शिंगवाले बैल! हे गण्डकमृग जमातीचे लोक व हे त्यांचे गण्डकमृग आहेत. अगोदर या माणसांना पकडून खा, नंतर त्या मृगांना खाऊं शकतोस."

खड्गवर्मा व जीवदत्ताच्या लक्षांत आले की गण्डकमृग जमातवाले संकटात सापडणार आहेत. तेव्हां ते त्वरेने त्यांच्याडे जाऊं लागले. खड्गवर्माने जटाभुतावर एक बाण मारला. पण त्याच्या शरीरावर दाट केस असल्यामुळें त्याच्यावर बाणाचा कांहीही परिणाम झाला नाही.

"गुरु, माझ्यावर कोणीतरी बाण मारत आहे." जटाभूत ओरडला. मांत्रिक पळत येणाऱ्या खड्ग व जीवदत्ताला बघून ओरडला. "अरे ए जटाभूत, बाण मारणारा क्षत्रिय दिसतो आहे. दुसरा अर्धा क्षत्रिय व अर्धा मांत्रिक दिसतो आहे. माझ्या मंत्रदंडाच्या सहाय्याने त्यांचे भस्म करुन हवेंत फुंकून टाकीन." तो उडी मारुन गुहेच्या आंत गेला.

गुहेकडे संशयाने बघत खड्गवर्मा जीवदत्ताला म्हणाला, "जीव, तुझ्या ह्या पोषाखाने मांत्रिकाला घाबरवलेले दिसते. त्याला कळलेले आहे की तुला पण मंत्रतंत्र येतात. म्हणून बडबडत तो गुहेत पळाला. आता आपण काय करायचे?"

"प्रथम आपण त्या मांत्रिकाची व जटाभुताची खबर घेतली पाहिजे. हेच ठीक होईल ना?" जीवदत्त म्हणाला.

"मग उशीर कशाला? चल, गुहेतच घुसूया." असे म्हणत खड्गवर्मा पुढे झाला. दोघांनी आंत जाण्यापूर्वी सभोवार बघितले. गण्डकमृग जमातीचे तीन जण जटाभुताला भाल्यांनी भोसकायचा प्रयत्न करत होते. पण भूत त्यांच्या वारांपासून बचाव करत "गुरु गुरु" ओरडत गुहेकडे पळत येऊं लागले.

गण्डकमृग जमातीचा एकजण मृगावरुन खाली उतरुन जीवदत्ताजवळ येउन सांगू लागला "सरकार, मोठी चूक झाली. आमच्याकडे अशी कुठली शक्ती असती तर त्या भुताला सहज पकडले असते. असं वाटतंय की आमच्या हल्ल्याचा त्याच्यावर कांहीच परिणाम झाला नाही. आम्ही त्याला जखमी करुं शकलो नाही, कारण त्याचे पूर्ण शरीर जटांनी झाकलेले आहे."

"ह्यावेळीं तुमच्या म्हणण्या प्रमाणे भुताला दोराचा फांस फेकून पकडूं. तुम्ही लोक इथेच थांबा. आम्ही गुहेत जाऊन त्या भुताला आणि त्याच्या मालकाला पण पकडून आणूं." जीवदत्त म्हणाला.

खड्ग आणि जीवदत्त खडकांवरुन चढत गुहेच्या दाराशी पोहोचले. त्याआधीच जटाभूत गुहेच्या आंत घुसला. आणि मांत्रिकाला सांगू लागला "गुरु, एकशिंगवाल्या बैलांवर बसलेल्या त्या दूतांना दोन मानव मदत करत आहेत. सगळे गुहेकडे येत आहेत. लवकरच त्यांचे भस्म करुन हवेंत उधळा."

थोड्या वेळानंतर खड्गवर्मा व जीवदत्त गुहेंत आले. पण तिथे जटाभूत नव्हता, की मांत्रिक नव्हता. "जीव, त्या दोघांकडे मायावी शक्ती आहे की काय?" आश्चर्यचकित होत खड्गवर्मा म्हणाला.

"जर अशी शक्ती ह्यांच्याकडे असेल तर चोरांनी चोरलेला माल लुटायचा प्रयत्न ते कशाला करतील?" जीवदत्त म्हणाला. तेव्हां

त्यांना दिसले की एक दगड थोडासा सरकलेला आहे. जोर लावून त्यांनी तो दगड पूर्ण सरकवला. झालेल्या फटींतून त्या दोघांनी बघितले तेव्हां त्यांना कोणीही माणसे दिसली नाहीत.

"जीव, ते दोघे बदमाष मोठ्या चलाखीने पळून गेले आहेत. आणि आपल्याला पण मूर्ख बनवले. त्यांना पळून जायला त्या बाजूने गुहेंतून वाट असेल." खड्गवर्मा म्हणाला.

"आता काय करायचे? सकाळ व्हायला आली आहे." असे म्हणत जीवदत्ताने गुहेंतली एक मशाल घेऊन भोकांतून बाहेर फेकली. तिच्या उजेडांत त्यांना एक भुयारी वाट दिसली.

खड्ग आणि जीवदत्त भोकांतून निसटून त्या

भुयारांत उतरले. तिथे त्यांना आणखी दगडांशिवाय कांही दिसले नाही. खड्गवमनि म्यानांतून तलवार बाहेर काढली, व दुसऱ्या हातांत खाली पडलेली मशाल घेउन तो भुयारातील वाटेने पुढे निघाला. जीवदत्त आपला मंत्रदंड भिंतीवर आपटून कुठे गुप्त दरवाजा आहे कां, ते पहात होता.

अशा तऱ्हेने ते थोडा वेळ पुढे चालत राहिले. शेवटी गुहेच्या तोंडाशी आले. त्यांना समोर असे दिसले की पुढे मोठे पठार आहे. व छोट्या मोठ्या पडक्या इमारती व जुना बुरुज आहे. त्या जुन्या इमारती बघून जीवदत्त आश्चर्यचकित झाला. तो म्हणाला 'खड्ग, सूर्योदय व्हायला आला आहे. आणि भुयारामार्गे आपण कुठल्या पडक्या गांवात् पोहोचलो आहोत?''

''हे कुठले जुनाट गांव आहे? इथें आहे तरी काय? बस, थोड्याफार इमारती.'' खड्गवर्मा निराशेने म्हणाला.

''खूप पूर्वी हा गांवाचा मुख्य भाग सुद्धा असूं शकेल. मांत्रिक व जटाभूत इथेंच कुठेतरी बिळांतल्या सांपासारखे लपून बसले असतील. त्यांना बाहेर कसे हुसकणार?'' जीवदत्त म्हणाला.

पण मांत्रिक आणि जटाभूत जीवदत्ताला वाटत होते तसे कुठेही लपले नव्हते. ते त्याच जागेच्या तळांत असलेल्या उंच मांडवात उच्च आसनावर बसलेल्या पुजारिणीच्या समोर गुडघे टेकून बसलेले होते. त्या पुजारीणीच्या दोन्ही बाजूला भयंकर आकाराचे दोन खड्गधारी सैनिक उभे होते.

पुजारीण डोळ्यांतून आग पाखडत दांतओठ खात म्हणाली, ''अधम मांत्रिका, मूर्ख भुता, उठून उभे रहा. तुमच्या मूर्खपणामुळे ह्या पवित्र स्थानाचे रहस्य आता मनुष्याला माहित झाले आहे.''

''महाशक्ती, आपली आज्ञा असेल तर त्या दोन्ही मानवांना बंदी बनवून महाभुताला बळी देतो.'' थरथर कांपत मांत्रिक म्हणाला.

पुजारीण विकट हास्य करत म्हणाली, 'तोंडापर्यन्त खाणें आणल्यावरच तुझा जटाभूत खाऊं शकतो. महाभुताच्या दयेने प्रयत्नाशिवायच हे दोन्ही मानव इथे आले आहेत. ते कुठून आले आहेत हे जाणून घेतल्या शिवाय त्यांचा बळी देणे धोक्याचे आहे.'' ''कळले महाशक्ती, आम्हाला समजले महाशक्ती'' असे सर्वजण ओरडून म्हणाले.

पुजारीणीने नजर फिरवुन सगळ्यांकडे बघत सांगितले, ''जे सांगणार आहे ते नीट लक्ष देउन ऐका.

मूर्खांनो, त्या दोन्ही तरुणांना पकडा. पण त्यांना काही इजा होउन देऊं नका. आणि माझ्याकडे घेऊन या. सूर्योदय झाला आहे. तेव्हां ते आपल्या पवित्र घरांमध्ये काय आहे ते बघायला गेले असतील. तुम्ही लपत छपत त्यांच्या पाठलाग करा. ऐका कीं ते आपापसांत काय बोलतात. दुपारच्या शुभ वेळेला त्यांना पकडून माझ्याकडे घेउन या. तोपर्यन्त त्यांना मोकळे फिरुं दे.

''जशी आपली आज्ञा.'' असे म्हणून पुजारीणीचे चार सेवक, मांत्रिक व जटाभूत मंडपातून बाहेर आले.

जटाभुताच्या नाराजीला पारावार उरला नाही. तो थयथयाट करत म्हणाला ''गुरु, मागून जाऊन त्यांच्यावर तुटून पडीन आणि त्या दोन्ही मानवांना खाऊन टाकीन. त्यांच्यामुळेच महाशक्ती पुजारीणीच्या रागाला मी बळी पड़लो, आणि शिव्या खाव्या लागल्या.''

''माझा पण घोर अपमान झाला'' असे म्हणत मांत्रिकाने एक छोटा चाकू आपल्या हातांत घट्ट धरत म्हटले ''बघ, ते दोघे भुयाराच्या दारा समोर बसले आहेत.

आपण दोघे त्यांना मारुन टाकून जंगलात पळून जाऊंया. पुजारीण किती ही मंत्रशक्ती जाणत असेल, पण आपल्याला त्यांच्या शिव्या आत्ता खायच्या नाहीत. आणि नंतर पण नाहीत.'' असे म्हणत वाघासारखा दबा धरुन चालत, तो खड्गवर्मा आणि जीवदत्ताच्या दिशेने निघाला.

(क्रमशः)

भारताच्या भूमिकेला अमेरिका व रशियाचा दुजोरा

विसाव्या शतकाच्या शेवटच्या वर्षांत जगांतल्या दोन मोठ्या राष्ट्रांच्या नेत्यांनी भारताला भेट दिली - अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष बिल क्लिंटन व रशियाचे अध्यक्ष व्लादिमिर पुतीन ! बिल क्लिंटन १९ व २० मार्चला भारतांत आले होते. अमेरिकेचे अध्यक्ष वीस वर्षांनंतर भारतभेटीस आले. पाकिस्तानने भारताच्या सीमेवर चालूं ठेवलेल्या आक्रमक दहशतीच्या कृत्यांबद्दल क्लिंटननी खरमरीत टीका केली. त्यांनी पुढे सांगितले की सीमारेषेचा नियंत्रणनियम जर पाळला, तरच भारत-पाक तणाव कमी होण्यासाठी वाटाघाटी होऊं शकतील.

बिल क्लिन्टन

रशियाचे अध्यक्ष पुतिन हे २ ऑक्टोबरला चार दिवसांच्या भेटीसाठी आले. भारत-पाक संघर्षात परकीय हस्तक्षेप होतो आहे त्याबद्दल त्यांनी नाराजी व्यक्त केली. अणुशक्तीचा शांततापूर्ण कार्यासाठी उपयोग करण्याबाबत भारताने रशियाबरोबर सहकार्य करण्याच्या करारावर भारताने सह्या केल्या.

२००० सालीं तीन नव्या राज्यांची निर्मिती झाली. ही या वर्षांतली एक ठळक घटना आहे. मध्यप्रदेशांतून छत्तीसगड हे राज्य ३१ ऑक्टोबरला अस्तित्वांत आले. उत्तर प्रदेशांतले कांही जिल्हे एकत्र करुन त्यांचे उत्तरांचल राज्य ८ नोव्हेंबरला स्थापन आले. बिहारपासून अलग झालेले झारखंड हे भारतीय प्रजासत्ताकाचे २८ वे राज्य १४ नोव्हेंबरला बनले.

व्लादिमिर पुतीन

अर्धशतकापूर्वी केलेली भारताची राज्यघटना पुन्हां एकदा तज्ञ सल्लागारांकडून पाह्यली जावी अशी निकडीची गरज वाजपेयी सरकारला वाटायला लागली. म्हणून अकरा सदस्यांचे एक राष्ट्रीय कमिशन (मंडळ) नेमण्यांत आले. १५ फेब्रुवारीला सरकारने निर्णय घेतला की पुढली २५ वर्षे लोकसभेच्या सदस्यांची संख्या आहे तीच (५४५ सभासद) राहील.

काश्मीरमधें अतिरेक्यांच्या कारवाया चालूंच होत्या. भारत व पाकिस्तान यांच्यामधे वाटाघाटी सुरुं होण्याचे चिन्ह वर्षभर कांही दिसेना. सीमापार गोळीबार दोन्ही देशांकडून होत राहिले. प्रधानमंत्री वाजपेयी यांनी एक ठाम निर्णय घेतला व १९ नोव्हेंबरला रमजानच्या पवित्र महिन्यांत जम्मू व काश्मीरमधें भारतापुरती युद्धबंदीची घोषणा केली.

२० डिसेंबरला त्यांनी हा निर्णय २६ जानेवारी २००१ पर्यंत वाढवल्याने जाहीर केले. त्याचप्रमाणें संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या ठरावानुसार, काश्मीरच्या बाबतीत जनतेचे सार्वमत घेण्याचा निर्णय आता कालबाह्य झाला असल्यामुळें त्याचे समर्थन आता करता येणार नाही असे ही त्यांनी सांगितले.

विसाव्या शतकांतल्या भारताच्या राजकीय व सामाजिक इतिहासाची ही झलक जानेवारीपासून आम्ही तुमच्यापुढें ठेवली आहे. तुमचे मत अगत्य कळवावे.

- संपादक

मुलगी पसन्त आहे

करोट गांवात गोपू नांवाचा एक शेतकरी रहात असे. तो आपली शेती स्वतः करत असे. व गरज पडल्यास दुसऱ्या शेतकऱ्यांना पण मदत करत असे. गांवामध्ये त्याला चांगला मान होता.

त्याला दोन मुली होत्या. मोठ्या मुलीचे लग्न होऊन ती सासरी गेली होती. दुसरी मुलगी पण आता लग्नाची झाली होती. त्याची बायको त्याच्यामागे रोज कटकट करत असे, कीं दुसरीचे पण लवकरांत लवकर लग्न करुंया !

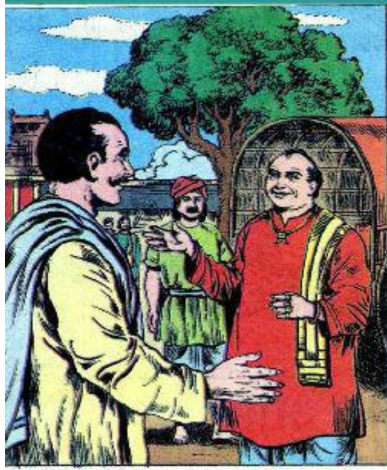
एक दिवस गोपू शंकराच्या देवळांत शंकराला अभिषेक करत होता. मंडपात बसलेल्या दुसऱ्या माणसाला तो म्हणूं लागला, "हा आमचा देव सर्वांना पावतो. असं म्हणतात की आमचे एक पूर्वज शेतात नांगरत असताना त्यांना हे शिवलिंग मिळाले. ही गोष्ट गांवांतल्या सर्व लोकांना जेव्हां कळली तेव्हां सर्वांनी मिळून हे मंदिर बांधले. रोज शेतांत जाण्यापूर्वी शेतकरी इथें येऊन देवाला नमस्कार करुन देवाचा आशिर्वाद घेऊन कामाला जात असत. तूं पण अभिषेक कर. तुझी इच्छा ते पुरी करतील."

अभिषेकचा विधी पूर्ण झाल्याबरोबर पुजारी त्याच्याजवळ आला. आणि त्याने देवाचा प्रसाद त्यांना खायला दिला. त्याच वेळीं एक घोडागाडी देवळासमोर थांबली. गाडीवान एका माणसाला विचारत होता "गोपूजींचे घर कुठे आहे?"

देवळाच्या बाहेर येणाऱ्या गोपूने तो प्रश्न ऐकला. तो गाडीवानाजवळ जाऊन म्हणाला "मीच गोपू आहे. तुला काय हवे आहे?"

तेव्हां एक माणूस गाडीतून खाली उतरला. त्याने उंची कपडे घातले होते. गळ्यांत हार होता. चारी बोटांत अंगठ्या होत्या. चांगला श्रीमंत दिसत होता.

मुरलीधर

गोपूकडे निरखून बघितल्यावर तो माणूस म्हणाला "अरे गोपू! तू मला ओळखले नाहीस?"

अरे तुरे करणाऱ्या त्या माणसाकडे आश्चर्याने बघत गोपू एकदम ओरडला. "अरे मुकुन्द, तू!"

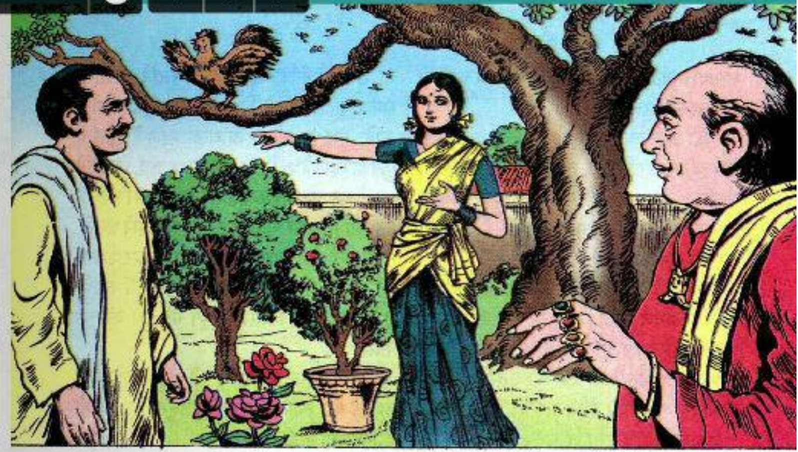
होकारार्थी मान हलवत मुकुन्द हंसत होता. मुकुन्द खूप अगोदर म्हणजे जवळ जवळ वीस वर्षांपूर्वी ह्याच गावांत रहात होता. घरजांवई बनून तो गोपालपूर नांवाच्या गांवात रहायला गेला.

सासर श्रीमंत होते आणि ह्याने पण मेहनत करून खूप पैसे मिळविले. श्रीमंत असल्यामुळे आसपासच्या गांवांत देखील त्याला मान मिळत असे.

मोठ्या प्रेमाने गोपू मुकुन्दला आपल्या घरी घेऊन गेला. बायको मुलांशी त्याची ओळख करुन दिली. त्याचे चांगले आदरातिथ्य केले, आणि म्हणाला, "वीस वर्षें झाली, तरी न विसरता माझ्या घरी आलास. असं वाटतंय की जणूं सुदाम्याच्या घरी श्रीकृष्ण भगवान आले आहेत. गांवात माझे थोडेफार चांगले नांव आहे. माझ्याकडून जर कांही मदत होण्यासारखी असेल तर मी जरुर करेन."

मुकुन्द हंसत म्हणाला, "गोपू माझे म्हणणे लक्ष देऊन ऐक. मला दोन मुलगे आहेत. एकही मुलगी नाही. माझे दोन्ही मुलगे शेती करतात. शेती हा आमचा सहावा प्राण आहे. कितीही नोकर माणसे असली, तरी शेतीची कामे आम्ही स्वतः करतो. माझी बायको पण घरी राहून घरकाम करते. गाईगुरांची काळजी होते. देवदयेने पहिली सून देखील अशाच स्वभावाची मिळाली आहे. दुसरी सून बघायला जवळच्याच वसन्तपूर गांवी जाणार होतो. पण मला नाही वाटत त्याची आता कांही आवश्यकता आहे. तुझ्या घरीं आल्यावर मला असें वाटले की तुझी धाकटी मुलगी वाणी माझी दुसरी सून झाली, तर फार चांगले होईल. हे स्थळ माझ्या मुलाला व पत्नीला पण आवडेल. मी माझे मनोगत तुला सांगितले. या नंतर जशी तुझी मर्जी."

गोपूच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. त्याला वाटले आपण स्वप्नांत तर नाही ना? तो म्हणूं लागला "माझे ह्यापेक्षां अधिक मोठे भाग्य काय असणार? माझी मुलगी एका संपन्न कुटुंबात सून म्हणून जाईल, ह्यापेक्षां मला आणखी काय पाहिजे? तूं जेवढा मागशील

तेवढा हुंडा मी कदाचित् देऊं शकणार नाही, पण थोडाफार हुंडा मी नक्कीच देईन."

मुकुन्द गोपूची पाठ थोपटत म्हणाला, "गोपू, तुझ्यापासून कांही लपलेले नाही. मी देखील साधासुधा शेतकरी तर होतो. घरजांवई होऊन श्रीमंत सासुरवाडीस गेलो. पण त्या लोकांनी माझा फार चांगल्या तऱ्हेने सांभाळ केला. मला आपल्या कुटुंबातलाच एक मानला. आपल्या व्यवहारांत, बोलण्या चालण्यांत कधी कडवटपणा आणला नाही. मी हुंडा घेऊन काय करुं? माझ्याकडे पैसा अडका पुष्कळ आहे. सून आमच्या कुटुंबात मिळूनमिसळून वागेल, आमच्या कुटुंबातलीच एक होऊन जाईल, येवढीच माझी मुलीबद्दल अपेक्षा आहे."

मुकुन्द निघण्याआधी असे ठरले की, मुकुन्दची बायको व मुलगा लवकरच मुलीला पहायला येतील. आणि मग मुहुर्ताची तारीख ठरेल.

मुकुन्दला निरोप देण्यास जेव्हां गोपू बाहेर आला, तेव्हां परसदाराकडून वाणी पळत आली व म्हणाली, "लवकरच जोराचा पाऊस येईल असे वाटते आहे. थोडं थांबून नंतर गेलात तर बरे होईल" मुकुन्द आकाशाकडे पहात म्हणाला, "तू असे काय म्हणतेस? इथे तर चांगले कडक उन पडले आहे. आणि तू म्हणतेस पाउस येईल?"

वाणी मुकुन्द आणि आपल्या वडिलांना मागच्यादारी घेऊन गेली. आणि म्हणाली, "हे बघा, मुंग्या तोंडात पांढरी अंडी पकडून ओळीने बाहेर येत आहेत. कोंबडी आपले पंख पसरुन वाळवते आहे.

माशा सैरावैरा इकडे तिकडे उडत आहेत. ही सगळी पावसाची लक्षणें आहेत."

मुकुन्द ताबडतोब म्हणाला, "वा!वा! तू माझी सून व्हायला अगदी योग्य मुलगी आहेस. तुझ्या सासूला तू एकदम पसंत पडशील."

थोड्याच वेळांत पाऊस पडूं लागला. व वाणीचे भविष्य खरे ठरले.

घरीं आल्यावर मुकुन्दने आपल्या बायकोला सर्व हकीगत सांगितली. त्याची बायको व मुलगा वाणीला बघायला आले. त्यांना पण ती खूप आवडली. त्यांनी आपापसांत ठरविले, वाणी आपली सून करायची.

मुकुन्दच्या बायकोने वाणीला विचारले "छोटा आणि मोठा जर मामाला मिळाले तर फायदा होईल, कीं आंधळा आणि कुबडा मिळाले तर फायदा होईल? ह्याचे बरोबर उत्तर दिलेस तर माझी सून होण्याला योग्य ठरशील.''

वाणीने लगेच उत्तर दिले. "असे जर समजले की ह्यापासून गोपाललाच फायदा होणार आहे, तर मामाबरोबर कुणीही राहिले तरी त्याचा फायदाच होईल.''

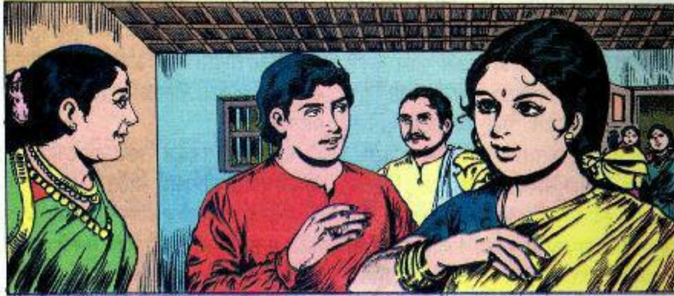
वाणीचे उत्तर ऐकून मुकुन्दचा आनंद गगनात मावेना. तो आपल्या मुलाला म्हणाला, "मुला, मला वाणी अतिशय आवडली आहे. तीच तुझी पत्नी व्हायला लायक आहे.''

तेव्हां मुकुन्दच्या मोठ्या मुलाने वाणीला समजावून सांगितले की "नवग्रहांत सूर्य हा मोठा आहे. बुध हा छोटा. आंधळा म्हणजे शुक्र व कुबडा म्हणजे शनी. मामा म्हणजे चंद्र. जेव्हां हे सगळे ग्रह चंद्राजवळ येतात तेव्हां पाउस पडतो. आपली ग्रहदशा चांगली असेल तर असे घडते. तेव्हां शेतीला आवश्यक असणारा पाऊस पडतो. गुरु ग्रहावर विश्वास ठेवूनच शेतकरी शेती करतो. तू बरोबर उत्तर दिलेस म्हणून मी तुझे कौतुक केले.''

वाणी हंसत म्हणाली, "हे अनुभवाचे बोल आहेत पण त्याच्यावरच अवलंबून रहाणे हाही बरोबर मार्ग नाही.''

हे ऐकून मुकुन्दची बायको तिच्यावर जास्तीच खूष झाली. कारण तिच्या म्हणण्यांत ओतप्रोत सत्य भरलेले होते.

थोड्याच दिवसांनी त्यांचे लग्न झाले. जाता जाता मुकुन्द गोपूला म्हणाला, "अगदी योग्य मुलीला सून म्हणून घेऊन जात आहे. तिच्या आगमनाने माझ्या घराची भरभराट होईल.''

६२. अश्वमेध यज्ञ

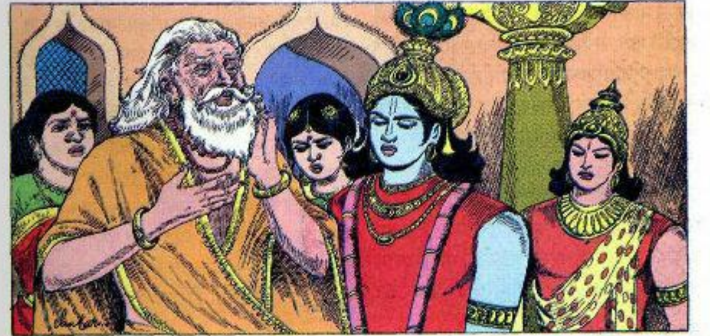
महाभारत

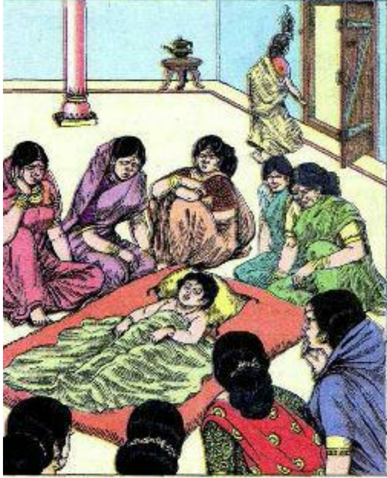
युधिष्ठिराच्या राज्याभिषेकानंतर श्रीकृष्णांनी बराच काळ हस्तिनापुरांत राहून त्यांचा पाहुणचार घेतला. त्यावेळेस त्यांना आपले पिता वसुदेव यांना भेटण्याची इच्छा झाली. म्हणून सात्यकी व सुभद्रेसह ते द्वारकेला परत आले.

वसुदेवाने कृष्णाकडून युद्धाची सारी हकीकत जाणून घेतली आणि आपला नातू अभिमन्यू याच्या मृत्यूबद्दल शोक व्यक्त केला.

त्यामधल्या काळांत युधिष्ठिराने अश्वमेध यज्ञासाठी आवश्यक ते धन हिमालयांतून आणण्याचा संकल्प केला. पांडवानी सैन्य एकत्र केले. तेव्हां धृतराष्ट्र, कुंती आणि गांधारीची अनुमती घेऊन पांडव हिमालयाच्या दिशेने जाऊं लागले. नद्यानाले, अरण्यें व पर्वतांच्या रांगा ओलांडत ते हिमालयांत पोंचले. मरुत्तने जिथें आपली संपत्ती ठेवली होती तिथेंच त्यांनी मुक्काम ठोकला. एक रात्रभर उपवास व जागरण करुन ते व्याघ्रांबरावर बसले. आणि त्यांनी शिव, कुबेर आणि मणिभद्राची प्रार्थना केली. भुतांसाठीं अन्नबळी देऊन त्यांनी ती संपत्ती शोधून काढली. ती सारी सोन्याची पात्रें होती. ती घेऊन जाण्यासाठीं असंख्य उंट, घोडे, वाहने, आणि माणसांची जरूर पडली. शेवटीं सारे धन घेऊन पांडव मंडळी हस्तिनापुराकडे परतली.

अश्वमेध यज्ञाची तयारी सुरुं आहे ही बातमी ऐकून कृष्ण, प्रद्युम्न, सात्यकी वगैरेंना घेऊन

हस्तिनापुराकडे निघाले. त्यांच्याबरोबर सांब, चारुदेष्ण, गद, कृतवर्मा, सुभद्रा आणि बलराम-देखील निघाले. धृतराष्ट्राने विदुराच्या बरोबर पुढें होऊन त्यांचे स्वागत केले. यावेळेस कृष्ण युयुत्सुच्या भवनांत राहिले.

त्यावेळीं उत्तराने एका बालकाला जन्म दिला. पण ते बालक रडले नाही. निर्जीव असल्यासारखे पडलेले होते. सर्वजण फारच उदास झाले. कुंतीने कृष्णाला बोलावण्याचा विचार मनांत आणला. तेवढ्यांत सात्यकीबरोबर कृष्णच तिथें आले. त्यांना पाहून तिथें उपस्थित असलेल्या सुभद्रा, द्रौपदी वगैरे स्त्रिया रडायला लागल्या.

कुंतीदेवी कृष्णाला पाहून रडवेल्या आवाजांत म्हणाली, "हे कृष्णा, आता तूंच या बालकाला वांचवलं पाहिजेस. अश्वत्थामाने ज्या अस्त्राचा उपयोग केला होता, त्यामुळें तुझ्या भाच्याचा मुलगा आज मृतावस्थेंत जन्मला आहे. त्याला कृपा करुन वांचव."

अशाप्रकारें सुभद्रा, उत्तरा आणि द्रौपदीनेही कृष्णाला अनेक प्रकारे तेच सांगितले. ही बातमी ऐकून उत्तरा बेशुद्ध झाली.

कृष्णाने आपल्या कमलचरणांनी मृत बालकाच्या शरीराला स्पर्श केला. तेव्हां त्या बालकाच्या शरीरांत चेतना निर्माण झाली. लगेच सर्वजण प्रसन्न झाले. ब्राम्हणांनी बालकाला आशिर्वाद दिला. पांडवांचा वंश परिक्षीण होत असतानाच तो बालक जिवंत झाला म्हणून त्याचं नांव कृष्णाने परिक्षित ठेवलं. ते बालक दिसामाजी चांगलं वाढूं लागलं.

परिक्षित महिन्याचा झाला. तोपर्यंत पांडव हिमालयांतले धन घेऊन हस्तिनापूरला परत आले. त्यांच्या आगमनाची माहिती कळताच शहर सुंदर तऱ्हेने सजवले गेले. सर्व पांडवांचे स्वागत करायला यादव पुढें निघाले. सर्वत्र नृत्यगायन सुरुं झाले. या कोलाहलांत पांडवांनी हस्तिनापुरांत प्रवेश केला. जेव्हां त्यांना इतरांकडून कळलं की त्यांना एक नातू झाला होता, तो जन्मतःच मृत होता आणि त्या बालकाला कृष्णाने वांचवलं, तेव्हां ते फारच प्रसन्न झाले, सर्वांनी मनमोकळेपणाने कृष्णाचे अभिनंदन केले.

त्यानंतर युधिष्ठिराने व्यास आणि कृष्णाची संमती घेऊन अश्वमेध यज्ञ करण्याचा उपक्रम केला. चैत्र पौर्णिमेच्या दिवशीं युधिष्ठिराने यज्ञाची दीक्षा घेतली. यज्ञाच्या घोड्याची परीक्षा सूत व ब्राह्मणांनी मिळून करायची होती. त्यानंतर त्या घोड्याला सर्व देशांत फिरवून आणायचा होता.

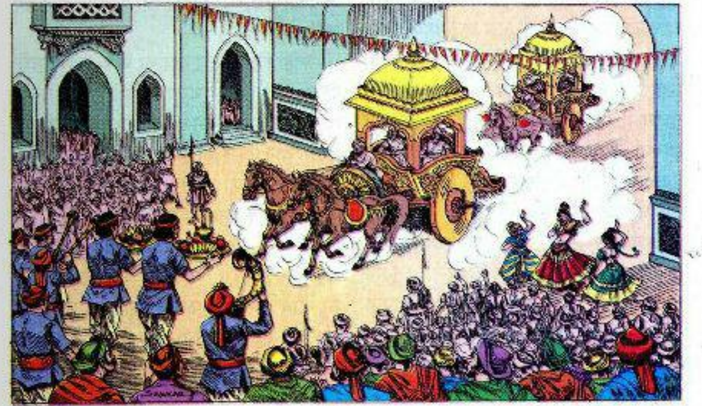
साऱ्या देशभर हिंडवून नंतर तो परत येणार होता. ही या यज्ञाची पद्धत होती.

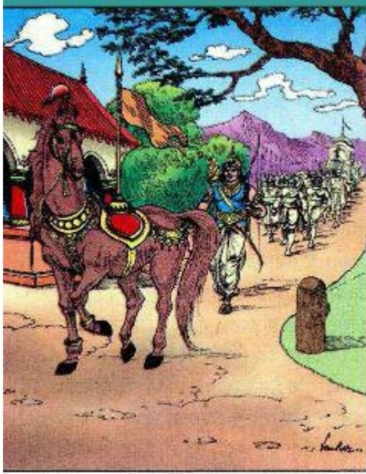
अश्वमेध यज्ञाच्या वेळीं युधिष्ठिर पूजेंत असतील म्हणून अशी योजना ठरली की भीम नकुलच्या मदतीने राज्यकारभार पाहील. अर्जुनाने यज्ञाच्या घोड्यामागून चालत घोड्याचे रक्षण करायचे ठरले आणि त्याचे रक्षण व कुटुंबाचे उत्तरदायित्व संभाळण्याची जबाबदारी पाहण्यास सहदेवास नियुक्त केले.

अश्वरक्षकाच्या रुपांत त्याच्यामागें जाणाऱ्या अर्जुनाला युधिष्ठिराला सांगितले, "हे अर्जुना, यज्ञाच्या घोड्याच्यामागून त्याचे रक्षण करीत जाताना जर कुणा क्षत्रियाने तुझ्याशी सामना केला, तरी तूं त्याच्याशी वैर निर्माण करुं नकोस. आणि त्यांनाही यज्ञांत भाग घेण्यासाठीं निमंत्रण दे."

यज्ञाची दीक्षा घेऊन युधिष्ठिराने यज्ञाचा घोडा स्वतःच सोडला, घोड्याच्या पाठीमागून गांडीव धनुष्य धारण करून अर्जुन चालूं लागला. तेव्हां नगरांतले एकत्र झालेले सारे नागरिक फारच आनंदित झाले. अर्जुनाबरोबर अश्वाचे पोषण करणारा याज्ञवल्क्याचा एक शिष्य, वेदपारंगत कतिपय ब्राह्मण व आणखी कांही क्षत्रिय चालूं लागले. युद्धांत पांडवांनी जी भूमी जिंकली होती, त्यांत यज्ञाचा घोडा मुक्तपणें फिरत होता.

जरी युधिष्ठिराने सांगितलं होतं की कुणाशी युद्ध करुं नकोस, तरीही अर्जुनाला आपल्या मार्गांत अनेकजणांशी युद्ध करावे लागले. कांही ठिकाणीं किरात व यवनांशी त्याला सामना करावा लागला. अनेक आर्य क्षत्रियांनी देखील अर्जुनाशी युद्ध केले. परंतु सगळ्या लहानमोठ्या युद्धांत अर्जुन नेहमी विजयी ठरला.

महाभारतीय युद्धांत त्रिगर्ताला अर्जुनाने ठार मारलं होतं. म्हणून यज्ञाच्या घोड्यामागून अर्जुन येतो आहे असं समजल्यानंतर त्रिगर्तांचे मुलगे व नातू यज्ञाच्या घोड्याला पकडण्यासाठीं आले. त्यांच्याशी ममतेने बोलावे असे अर्जुनाच्या मनांत होते, पण त्या सर्वांनी अर्जुनावर बाणांचा वर्षाव केला. म्हणून अर्जुनाला त्रिगर्तांचा नेता सूर्यवर्मा याच्याशी युद्ध करावे लागले. जेव्हां अर्जुनाने सूर्यवर्मा, केतुधर्म, धृतवर्मा आणि इतर अठरा त्रिगर्ताबरोबरच्या योद्धयांना मारले, तेव्हां बाकीचे सर्वजण अर्जुनाच्या आधीन झाले.

अशाच तऱ्हेने प्रागज्योतिषपुरांत भगदत्ताचा पुत्र वज्रदत्त याने अर्जुनाबरोबर युद्ध केले. अर्जुनाने त्याला पराजित केले, पण त्याचा वध न करता त्याला सोडून देऊन अश्वमेध यज्ञांत भाग घेण्यासाठीं त्याला निमंत्रण दिले.

त्यानंतर सैंधवांच्याबरोबर अर्जुनाने युद्ध केले. अर्जुनाने सर्व सैंधवाना हरवले. महाभारतीय युद्धांत अर्जुनाच्या हातून सैंधव मारला गेला होता. त्याची पत्नी दुःशला धृतराष्ट्राची मुलगी होती. अश्वमेध यज्ञाच्या घोड्याबरोबर अर्जुन आला आहे, हे ऐकल्यावर दुःशलाचा मुलगा सुरथ याने प्राणत्याग केला.

दुःशलाने आपल्या नातवाला एका रथांत बसवून त्याला अर्जुनाकडे नेले आणि ती म्हणाली, "हाही तुझा नातू आहे, परीक्षितासारखाच; त्याला पाहून तूं या साऱ्या सैंधवांना क्षमा कर. याच्या आजोबांनी तुझ्याशीं द्रोह केला होता. त्याबद्दल आम्हाला फार वाईट वाटतं, म्हणून तूं ही गोष्ट विसरून जा."

हे बोलणें ऐकून अर्जुनाने आपली चुलतबहीण दुःशला हिला जवळ घेतले, व तिला आणि तिच्या नातवाला घरीं परत पाठवले. त्यानंतर तो आपल्या यज्ञाच्या घोड्याच्या पाठीमागून जाऊं लागला.

कांही दिवसानंतर यज्ञाचा घोडा मणिपूरमधें पोंचला. त्यावेळेस बभ्रुवाहन मणिपूरवर राज्य करीत होता. तो अर्जुन व चित्रांगदाचा पुत्र होता. जेव्हां त्याने ऐकलं की त्याचे वडील त्या प्रदेशांत येत आहेत, तेव्हां त्याने कांही ब्राह्मणांना बरोबर घेतले व तो अर्जुनाला पाहायला आला.

आपल्या मुलाचे हे वर्तन पाहून अर्जुनाला फारच राग आला. तो म्हणाला, "तूं क्षत्रिय नाहीस की काय? मी इथें कांही पाहुणचार घ्यायला आलेलो नाही. हातांत अस्त्र घेऊन यज्ञाच्या घोड्याचे रक्षण करण्यासाठी आलो आहे. जर तूं

खरा वीर असशील तर घोड्याला पकडून माझ्याशी युद्ध कर! हे करायचं सोडून तूं गोड गोड गप्पा मारायला कशाला आला आहेस? तुला याची लाज वाटत नाही कां?"

त्यावेळीं तिथें उलुपी आली, आणि आपला मुलगा बभ्रुवाहन याला म्हणाली, "बाळ, मी नागवंशातली एक स्त्री आहे, तुझी माता आहे. तुझे पिताश्री युद्धाच्या मस्तींत आहेस. तूं युद्ध करून त्यांना प्रसन्न कर."

यावर बभ्रुवाहनाचा पुरुषार्थ जागा झाला. रणवेष घालून, रथावर स्वार होऊन तो अर्जुनाशी युद्ध करायला आला. दोघांच्यात जोरदार युद्ध झाले. त्या युद्धांत दोघेही बेहोष झाले. चित्रांगदाने येऊन पाहिले की तिचा पती व पुत्र दोघेही बेहोष होऊन जमिनीवर पडलेले आहेत. ती रडायला लागली. थोड्याच वेळांत बभ्रुवाहन शुद्धीवर आला. अर्जुनासाठीं रडणारी आपली माता पाहून आपल्या कृत्याबद्दल त्याने पश्चात्ताप व्यक्त केला आणि अनशन व्रत केले.

त्यावेळेला उलुपीने त्याच्याजवळ जाऊन म्हटले, "अरे वेड्या, तुला काय वाटलं की तुझे वडील तुझ्या हातून मारले गेले आहेत? अरे, त्यांना कुणीही जिंकू शकणार नाही. मी आपल्या मायेच्या प्रभावाने तुझ्या मनांत असा भ्रम पैदा केला आहे. हा मणी घेऊन जा आणि त्याचा स्पर्श त्यांना कर. ते लगेच उठून उभे राहातील." बभ्रुवाहनाने त्याप्रमाणें केले. त्या मण्याचा स्पर्श होताच अर्जुन उठून बसला. अर्जुनाने बभ्रुवाहनाला आलिंगन दिले. तिथेंच उलुपी आणि चित्रांगदाला पाहून तो फारच प्रसन्न झाला. त्या दोघीजणींना त्याने विचारले, "तुम्ही

दोघी युद्धक्षेत्रांत कां आला आहात?"

त्याला उत्तर देताना उलुपी म्हणाली, "आपण भीष्मपितामहांना अन्यायाने मारलं होतंत, आणि त्या पापाचे आपण धनी झाला होतात. त्या पापाचा परिहार करण्याच्या निमित्ताने मी आपल्याला आपल्या पुत्राच्या हातून मारवलं."

हे ऐकून अर्जुन अतिशयच प्रसन्न झाला. त्याने बभ्रुवाहनास अश्वमेध यज्ञांत भाग घेण्यासाठी निमंत्रण दिले. बभ्रुवाहनाने अर्जुनाला विनंती केली की त्याने निदान एक रात्र तरी आतिथ्य स्वीकारावे. पण घोड्याच्या पाठोपाठ जाणें अनिवार्य असल्यामुळें ही विनंती मान्य करणे शक्य नव्हते असे अर्जुनाने सांगितले.

यज्ञाचा घोडा त्यानंतर समुद्रकिनाऱ्यापर्यंत गेला, व तिथून इंद्रप्रस्थाकडे जाऊं लागला. अनेक देश फिरत फिरत शेवटी मगधची राजधानी राजगृह

इथें तो पोंचला. तिथला राजा मेघसंधि अर्जुनाबरोबर केलेल्या युद्धांत हरला.

मेघसंधीच्या युद्धकौशल्यावर अर्जुन खूष होऊन म्हणाला, "तूं लहान आहेस, तरीसुद्धां तू फारच चांगल्या प्रकारें माझ्याशी लढलास. तुझा वध करण्याची मला मुळीच इच्छा नाही. येत्या चैत्र पौर्णिमेला माझे ज्येष्ठ बंधू युधिष्ठिर अश्वमेध यज्ञ करणार आहेत. तूं तिथे येऊन यज्ञांत भाग घेतला पाहिजेस."

अशा रितीने अर्जुनाने घोड्याच्या मागून चालत म्लेंच्छ, निषाध, शकुनिचे पुत्र, गांधार राजा, द्राविड, आंध्र आणि उडिय राजांच्याबरोबर युद्ध केले आणि विजयी होऊन हस्तिनापुरला परत आले. तोपर्यंत चैत्रपौर्णिमा जवळ आली होती. एक महिन्यापूर्वीच यज्ञाच्या साऱ्या विधींना सुरवात झालेली होती.

यज्ञाच्या वेळीं असंख्य लोक उपस्थित होते. त्यांत अनेक वेदविद्यापारंगत आणि राजेही होते. कृष्ण आणि बलराम आपल्याबरोबर सात्यकी, प्रद्युम्न, सांब, गदा, कृतवर्मा आणि अनेक यादव प्रमुखांना बरोबर घेऊन आले होते. चित्रांगदा व उलुपीला बरोबर घेऊन बभ्रुवाहनदेखील यज्ञांत भाग घेण्यास आला.

ठरलेल्या मुहूर्तावर अश्वमेध यज्ञ मोठ्या थाटामाटांत पार पडला. यज्ञांसाठी आलेल्या सर्वजणांना युधिष्ठिराने भरपूर दानधर्म केला. सर्वांनी यज्ञाची प्रशंसा केली. युधिष्ठिराच्या दातृत्वाची मुक्त कंठाने स्तुती केली. त्यावेळी तिथे एक मुंगूस आले आणि म्हणाले, "आपण सारेजण या यज्ञाची तोंड दुखेपर्यंत स्तुती करत आहात. पण मधुकरी मागून कुरुक्षेत्रांत राहणाऱ्या एका मुनीने जे सत्तूचे दान केलेले आहे, ते या दानापेक्षां कितीतरी महत्वपूर्ण आहे."

मुंगुसाचे हे बोलणें ऐकून सारेजण आश्चर्याने थक्क झाले. त्यांनी विचारले, "तूं कोण आहेस? कुठून आला आहेस? शास्त्रविधीच्या नियमानुसार हा जो यज्ञ संपन्न झाला आहे, त्यांत कोणते न्यून आहे? खरं खरं काय आहे ते सांग पाहूं !"

- क्रमशः

Statement about Ownership of CHANDAMAMA (Marathi)

Rule 8 (form VI), Newspaper (Central) Rules, 1956

1. Place of Publication	82 Defence Officers Colony Ekkatuthangal Chennai-600 097
2. Periodicity of Publication	MONTHLY 1st of each calendar month
3. Printer's Name Nationality Address	B. VISWANATHA REDDI INDIAN 82 Defence Officers Colony Ekkatuthangal Chennai-600 097.
4. Publisher's Name Nationality Address	B. VISWANATHA REDDI INDIAN 82 Defence Officers Colony Ekkatuthangal Chennai-600 097
5. Editor's Name Nationality Address	B. VISWANATHA REDDI (Viswam) INDIAN 82 Defence Officers Colony Ekkatuthangal Chennai-600 097
6. Name and Address of individuals who own the paper	Chandamama India Ltd. Board of Directors: 1. Vinod Sethi 2. B. Viswanatha Reddi 3. P. Sudhir Rao 82 Defence Officers Colony Ekkatuthangal Chennai-600 097

I, **B. Viswanatha Reddi,** *do hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.*

1st March 2001 B. VISWANATHA REDDI

मुलाची जबाबदारी

देवसेन हा श्रीधरपुराचा राज्यकर्ता होता. लोक म्हणायचे की ते कट्टर धर्मनिष्ठ आणि अनुभवी राजकारणी आहेत.

विनीतसेन हा त्यांचा मुलगा. क्षत्रियांस आवश्यक असणाऱ्या सर्व विद्यांत पारंगत होता. तो अतिशय हुषार व समजूतदार होता. म्हणून देवसेनाने त्याच्यावर लवकरच राज्याची जबाबदारी टाकायचे ठरविले. तरीही त्याची राज्य करण्याची पद्धत व व्यवहार चातुर्य ह्याची परिक्षा घ्यावी अशी राजाची इच्छा होती.

एक दिवस देवसेन आपल्या बरोबर आपल्या मुलाला दरबारांत घेऊन गेला. सिंहासनावर बसल्या बरोबर मंत्री राजाला म्हणाले, "महाराज, आपल्या दर्शनासाठी एक स्त्री व तिचा मुलगा आलेला आहे."

राजाने त्यांना दरबारांत घेउ येण्यांस फर्माविले. सीता आणि तिचा मुलगा गोविंद दरबारांत आले.

"तुम्हाला माझ्याशी काय बोलायचे आहे? तुमची काय अडचण आहे?" राजाने त्यांना विचारले. "गोविंद म्हणाला, "महाराज, आम्ही गरीब आहोत. मोलमजुरी करुन आम्ही पोट भरतो. मला तीन मुले आहेत. मी आणि माझी बायको सतत काम करतो. पण तरीही कुटुंबाचे पोषण नीट करुं शकत नाही. त्यांच्या गरजा भागवूं शकत नाही. अशा परिस्थितीत माझ्या म्हाताऱ्या आईचा सांभाळ करणें मला शक्य नाही. त्या खेरीज ही सारखी आजारी पडते. जेव्हां बघावे तेव्हां सारखी म्हणत असते, "पोटांत दुखतंय. डोकेदुखीने मी अगदी बेजार झालेली आहे." आता मी आईच्या दुखण्याचा इलाज कसा करणार? म्हणून मी तिला सारखा म्हणत असतो की वृद्धाश्रमांत जा. पण ही म्हातारी तिथे रहाण्यास तयार नाही. आता आपण तरी तिला समजावूं शकाल, अशी आशा करून आपल्याकडे आलो आहे महाराज."

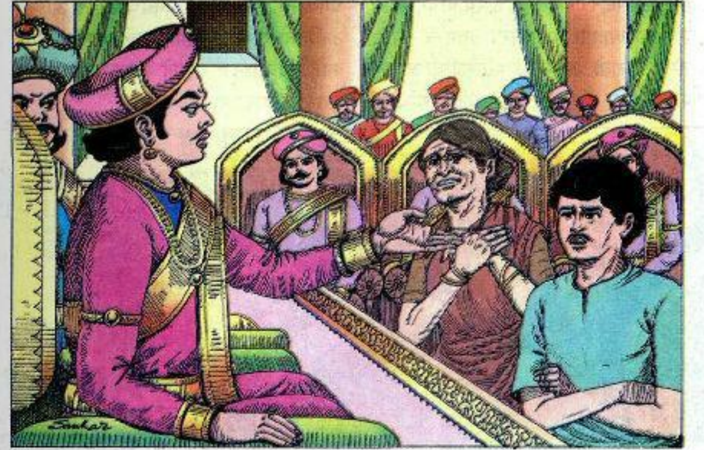
सीता म्हणूं लागली, "महाराज, एका आईचे दुःख आपणच समजू शकाल. शरीरांत जोपर्यन्त बळ होते, जोर होता, तोपर्यन्त मी काम करत होते. आता मी म्हातारी झाले आहे. शरीरांत ताकद नाही. कुठलेही काम करायच्या स्थितीत नाही. मुलगे, सून, नातवंडे असून देखील मी अनाथ झाले आहे. वृद्धाश्रमांत जा म्हणून हे सगळे माझ्यामागे लागले आहेत. ह्यामुळे माझा जीव अगदी कासावीस होतो. आता तुम्हीच सांगा, मी काय करूं?" म्हातारी रडत रडत म्हणाली.

देवसेनाने दोघांचे म्हणणे लक्ष देऊन ऐकले होते. जवळच बसलेला त्याचा मुलगा देखील हे संभाषण नीट ऐकत होता. आणि त्यावरच विचार करत होता. गोविंद व त्याच्या आईचे तो बारकाईने निरीक्षण करत होता.

राजाने विनीतच्या कानांत हळूंच म्हटले, "विनीत, हे भांडण कसे सोडवायचे? मला तर कांही सुचत नाही. तूंच विचार करुन ह्यांतून मार्ग काढ."

विनीतसेन म्हणाला, "ह्यांत न समजण्या-सारखे काय आहे? गोविंद जे म्हणतो आहे ते सुद्धां खरे आहे. त्याला आपल्या भविष्यकाळाची काळजी वाटते. व आपण अगदी अगतिक आहोत असे त्याला वाटते आहे." मग गोविंदकडे वळून तो म्हणाला, "थोडेफार शिकलेला दिसतोस. कुठल्या एका ग्रंथात असे कांही लिहीले आहे कां, की अगदी मरेपर्यन्त आई वडिलांचा सांभाळ करणे मुलाचे कर्तव्य आहे?"

"नाही महाराज, असे कुठेही लिहीलेले नाही." गोविंद ठासून म्हणाला. नंतर म्हणाला, "आपण वेगवेगळे पशुपक्षी पहातो, त्यांचे पालन पोषण त्यांना पंख फुटेपर्यन्तच केले जाते. उडायला

माधवी

यायला लागले की ते स्वतः आपले पोट भरतात. ते आपल्या मुलांना असे म्हणत नाहीत की आत्तापर्यन्त आम्ही तुम्हाला सांभाळले, तेव्हां आता आमचा सांभाळ करणे हे तुमचे कर्तव्य आहे."

"तू जे म्हणालास ते खरे आहे. पण गोविंद, मला मला एक शंका आहे." विनीतसेन म्हणाला. गोविंदला वाटले ह्या विषयांत विनीतसेन त्याचीच बाजू घेत आहेत म्हणून तो उत्साहाने म्हणाला, "विचारा महाराज." विनीतसेनने विचारले "तू मानव आहेस की पशुपक्षी? नीट विचार करून उत्तर दे."

गोविंद घाबरत म्हणाला "मी मानवच आहे महाराज."

"तू जर खरोखरच मनुष्य असशील तर आईला मानाने घरी घेऊन जा. आणि आपली चूक समजून, मिळून मिसळून राहायला शीक. स्वार्थी बनू नकोस. सर्व प्राणिमात्रांत मानवजन्म उत्तम व सर्वश्रेष्ठ समजला जातो. अनेकवेळां परतफेडीची आशा न करता मनुष्य दुसऱ्याला मदत करतो. त्यांचे कष्ट कमी करतो. तुझी आई तुला कोणी परकी नाही. तिने तुला जन्म दिला आहे. तुझ्यासाठी अनेक कष्ट केले आहेत. तुला वाढवून मोठे केले आहे. अशा थोर मातेला झिडकारणें हे फार मोठे पाप होईल. तूं हे पाप करू नकोस. आता तुला सत्य काय ते कळले कां? आपले कर्तव्य काय हे कळले कां?" विनीतसेनने विचारले.

विनीतसेनचे बोलणे ऐकून गोविंदचे डोके गरगरुं लागले. आपल्या चुकीचा त्याला पश्चात्ताप होउन आपल्या आईची क्षमा मागत तो तिच्या पायावर कोसळला. आईने अगोदर आपल्या मुलांस व नंतर विनीतसेनास "शंभर वर्षे जगा." असा आशिर्वाद दिला.

आपल्या मुलाचा निर्णय ऐकून राजा खूप खूष झाला. त्याला समजले की आपल्या मुलाला धर्मकारणांतले बारकावे चांगलेच माहिती आहेत. आणि तो चांगला बुद्धिमान आहे. ह्या घटनेनंतर कांही दिवसांतच राजाने आपल्या मुलाच्या हातांत राज्यकारभार सोपविला.

